

ОТКРИТИТЕ ТЪРГОВСКИ ПРОЦЕДУРИ И ТЯХНОТО ПРИЛОЖЕНИЕ ПРИ ТЪРГОВИЯТА С ДЪРВЕСИНА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ XX ВЕК

Симеон Елазаров¹, Ваня Хаджиева²

OPEN TRADING PROCEDURES AND THEIR USING INTO TIMBER TRADING IN BULGARIA IN XX CENTURY

Simeon Elazarov¹, Vanya Hadgieva²

Резюме: В материала се проследява въвеждането и използването на различни процедури чрез които се реализира търговията с дървесина в България за периода от края на 19 до началото на 21 век. Анализирани са специфичните характеристики на всяка от описаните процедури, като се акцентира на откритите процедури на търгуване.

Ключови думи: пазар, открити процедури, търг, конкурс, борсова сделка, концесия.

Abstract: In that material we try to make a review of all kinds' using procedures for timber trading in Bulgaria in the period 19 – 21 century. We make analysis of the specific characteristic of each of them, especially practical using of open procedures.

Key words: market, open procedures, tender, auction, competition, exchange transaction, concession.

Цел, обект и задачи на изследването

Целта, която си поставяме в този материал е да се направи исторически преглед на използването на различни търговски процедури в търговията с дървесина и в частност да се акцентира върху приложението на откритите търговски процедури.

¹ Симеон Елазаров доц. в Стопански факултет на Лесотехнически университет - София, катедра "Маркетинг и управление на производството", бул. "Климент Охридски" №10, Е – mail: s_elazarov@abv.bg

² Ваня Хаджиева докторант в Стопански факултет на Лесотехнически университет - София, катедра "Маркетинг и управление на производството", бул. "Климент Охридски" №10, Е – mail: v_i_h@abv.bg

В съответствие с поставената цел се налага изпълнението на следните изследователски **задачи**:

- да се дефинира понятието "открита търговска процедура";

- да се проследят разпоредбите на нормативната база регламентираща търговските процедури, посредством които да се реализира търговията с дървесина в страната през XX век;

- да се проследи използването на откритите търговски процедури при търговията с дървесина в страната през XX век;

Открити процедури са предмет на настоящето изследване в контекста на търговията с дървесина в страната през XX век.

Методи на изследване – в съответствие с поставената цел и изследователски задачи се използват метода на аналитичния обзор - за дефинирането на понятието "открити търговски процедури", метода на ретроспективния анализ – за изследване на нормативната база през годините и .

ВЪВЕДЕНИЕ

Днес в условията на развитие на социалната пазарна икономика, най-пълно съответстваща на концепцията за съвременното гражданско общество, въпросите за начините и формите на държавното участие в стопанския живот не престават да бъдат в центъра на вниманието на световната общественост. Модерната правова държава в качеството ѝ на най-висша форма на политическа организация на съвременното гражданско общество е същевременно и един от главните субекти на

основните икономически взаимоотношения в националното стопанство, наред с публичните семейства (домакинствата), от една страна и предприемачите - от друга.¹ В отношенията между членовете на тази триада държавата има водеща роля, защото тя определя правилата на "икономическата игра" и формира законовата рамка за бизнеса и за цивилизованото общежитие на гражданите. Същевременно участието на държавните организации и институции трябва да е равнопоставено с това на останалите икономически субекти в процеса на техните търговски взаимоотношения, за да бъде запазена еквивалентността в търговията.

В противен случай държавата или ще се изроди в "тоталитарна" и ще се нагърби с решаването на всички, дори най-дребни икономически проблеми, или ще бъде проядена от корупцията - една от най-страшните болести на съвременното общество. Именно поради тази причина във всички цивилизовани страни участието на държавните органи и фирми в търговските процеси е строго регламентирано и се реализира по точно определени процедури, получили названието "открити процедури". Това се налага за да се съчетаят гарантирането на обществените интереси като цяло, със запазване правата на останалите икономически субекти.

Открити търговски процедури на търгуване – характеристика и особености

Търговията в качеството ѝ на една от най старите видове специализирана човешка дейност е неизменен двигател на прогреса. Като универсална форма на осъществяване на двете средни фази от процеса на общественото възпроизводство - обмена и разпределението, тя ускорява "завъртането" на цикъла от началото на производството до момента на крайното потребление.

Развитието на търговията върви по пътя на непрекъснатото въвеждане в оборот на все по-широк кръг обекти на търгуване, на обогатяване на арсенала от нови търговски сделки и операции, на усъвършенстване на търговските процедури. В зората на човешката цивилизация в търговията най-масово са били използвани така наречените "индивидуални сделки от затворен тип", характеризиращи се с процедурата на "закрито договаряне" между контрагентите. Тези сделки предопределят необходимостта от появата на "закритите" пазари, възникващи като средища на търговците в местата на пресичане на търговските оси. И до днес голяма част от сключваните търговски сделки са от този тип, т.е. офертите им, както и условията за тяхното сключване не се оповестяват предварително, те не се регистрират централно,

не се набира и публикува информация за техните икономически параметри, а цената им много често е предмет на уредената в закона "търговска тайна".²

Наред с усъвършенстването на процедурите на закритото договаряне, човечеството още в древността е опитвало някои първични форми на "откритото" търгуване, т.е. сключването на двустранни търговски сделки на пазарните центрове пред всички, дискутирайки заедно със всички, офертирайки срещу всички участници на тържището. Историята ни дава сведения за подобни опити не само в древните империи на Асирия, Персия, Египет, Картаген, но и в рамките на Европейския континент още преди началото на новото летоброене. Така например на Агората в Атина, започнала като търговски и превърнала се впоследствие в политически център на древна Гърция, сключването на подобни сделки ставало "на честна дума" с вдигане на ръка от приелия условията на публично обсъжданата оферта. Подобен "механизъм" е бил използван и на прословутия римски Форум, ръководил политическите съдбини на преобладаващата част от "цивилизования" по това време свят, но възникнал и работил дълго време като търговско средище. Тези открити за онова време форми на търгуване получили общото название "търг". През годините се разширили сферите на тяхното приложение без да се налага усъвършенстването на правилата и процедурите, а базирайки се на възприетите търговски обичаи, на натрупания търговски опит и на установените търговски практики.

В Средновековието за първи път се правят опити да се поставят основите на първите "организиран пазари" на европейския континент. Така например още в X век в града-държава Флоренция се създава първият постоянно действащ аукцион, на който посредством открита процедура се осъществявало търгуването на плодове и зеленчуци на едро. По късно тази форма на организиран пазар разширява обхвата си и прецизира процедурите си. През XVII век в Нидерландия започва работата си аукциона за цветя, на който се търгували първоначално луковиците на "цветето на света"- лалето. През XVIII век се основава аукционната къща "Сотбис", провеждаща и до днес открити търгове по целия свят на антики, произведения на изкуството и различни уникати. През XIX век започват своята работа аукционите за живи животни в САЩ, за скъпоценни камъни в Антверпен, за жива риба в Токио, за скъпи кожи на северни животни в Санкт Петербург и много други.

Днес организираните търгове и постоянно действащите аукциони са неразделен атрибут на нашата цивилизация. Почти няма голям град в света с население

¹ Вж. по-подробно по този въпрос: Елазаров С., Маркова Б., Миленков Х. Организиран пазари (II-ро доп. и прераб. изд-е), С., "СИЕЛА", 2004 г., с. 5-15.

² Вж. Елазаров С., Миленков Х., Симов В. Стокови борси (III-то прераб. и доп. изд-е).-С., Унив. изд-во "Стопанство" 2003 г., с.37-41

над 1 млн. жители, в който да не работи активно плодово-зеленчуков аукцион. Във всяка съвременна правова държава, базирана на индустриално развита пазарна икономика, първоначалната продажба на новоемитираните от нейното правителство държавни ценни книжа задължително се извършва на постоянно действащ аукцион, организиран от емисионната ѝ банка.

Първите опити за създаване на организирани борсови пазари в Европа, които се превръщат по-късно във венец на откритите процедури, датират още от средновековието. Институционализирането им обаче става едва през 18 и 19 век, когато борсите се изграждат в качеството си на съвременни открити пазари. Фондовите борси като необходими институции на пазарната икономика възникват преди стоковете, поради нуждата от определяне на истинската пазарна, на реалната равновесна цена на първите инвестиционни ценни книги с пълен финансов оборот - акциите. Акционерният капитал и корпоративната форма на организация на общественото производство налагат създаването на тези високоорганизирани, силноконцентрирани, барзоликвидни открити пазари, които днес са неразделен атрибут на всяка правова държава, базирана върху индустриално развита пазарна икономика. В средата на 19 век се появяват и първообразите на модерните стокови борси, докато валутните борси се формират едва в последната четвърт на 20 век.

От логическа гледна точка можем да възприемем като една най-обща класификация на търговските процедури за сключване на двустранни търговски сделки, разграничавайки ги в две големи групи на "закрити" и "открити".³ Докато закритите търговски процедури са възникнали и преимуществено се осъществяват и до сега на неорганизираните, спонтанно възникнали пазари, то откритите се реализират главно на така наречените "организирани пазари"⁴

От своя страна откритите процедури на търгуване се използват главно в двете свои разновидности, придобили гражданственост във всички цивилизовани страни и нормативно уредени в националното им законодателство, а именно - **открити процедури на възлагане и открити процедури на договаряне**.⁵ От своя страна като открити процедури за сключване на търговски сделки в специализираната литература са посочени търгът и конкурсът, като правилно се изтъква двоякия характер на търга в качеството му и на откритата процедура за търгуване, и на вид търговска сделка и се отнася "към групата на

операциите, осъществявани на организирани пазари"⁶. Високоорганизираните борсови пазари традиционно се причисляват към групата на откритие търговски процедури. Разграничени са и закритите и открити търгове, но съвсем оправдано, нашето внимание се концентрира само върху приложението на последните при търговията с дървесина.

От казаното до тук можем да обобщим, че открити процедури са всички търговски процедури при които имаме публично оповестяване параметрите на офертата, открито и публично договаряне между контрагентите, а параметрите на сделката не са обект на търговска тайна. Приемайки тези критерии, считаме че към групата на откритите търговски процедури можем да причислим процедурите по които се реализират търга, конкурса, преговорите с потенциален ползвател, аукциона, концесията и борсовата сделка.

Нормативна база регламентираща търговията с дървесина

Съобразявайки се с целта и поставените задачи пред изследването, тук няма да правим подробен исторически преглед на развитието на горското стопанство в България (и в частност на нормативната база, която го регламентира), а ще акцентираме само върху търговските процедури на възлагане, предвидени в нормативната база и на онези посредством които се отдава добива на дървесина от държавните и общински гори в периода от Освобождението до наши дни.

Непосредствено след Освобождението в условията на утвърждаваща се държавна власт, българския парламент приема първият Закон за горите⁷, където се поставят основите на държавната политика по отношение на горите като национално богатство, регламентира се собствеността им и т.н. В този първи закон са разписани следните търговски процедури посредством, които се възлага (предоставя) ползването и добива на дървесина от държавните и общински гори:

- експлоатацията на държавните гори в по-голям размер се предоставя посредством **търг**;

- общините, които нямат собствени гори могат да добиват дървесина от държавните гори без специално позволение, а само срещу заплащането на **определена такса**.

В закона са регламентирани две процедури за отдаване (възлагане) добива на дървесина от една страна това да става чрез търг, когато се касае за по-големи ползватели, като паралелно с това за останалите случаи се

³ Пак там.

⁴ Вж. Елазаров С. Същност и проблеми на организирани пазари.-сп. "Управление и устойчиво развитие" на Лесотехническият университет, бр.1-2 от 2001 г., с. 7-10

⁵ Вж. Закон за изменение и допълнение на Закона за обществените поръчки.- Дв бр.43/26.04.2002 г., с. 2 - 8.

⁶ Каракашева Л., Маркова Б. Фирмен външнотърговски бизнес.-С., ИК"Призма", 1996 г., с. 144.

⁷ Закон за горите, утвърден от Народното събрание на 28.12.1883 г.

позволява директен добив на дървесина от държавни и общински гори срещу заплащането на определена такса.

След приблизително 14 години (1897 г.) се приема третият вариант на Закон за горите, където законодателят е разпоредил разрешената за добиване дървесина да се заплаща **по тарифа**. За държавните гори тя е изработена от окръжната постоянна комисия по споразумение с местните органи по горите и се утвърждава от Министерството на търговията и земеделието, а за общинските гори тарифата се изработва от общинските съвети.

През 1904 г. се приема нов вариант на Закон за горите, в които през 1906, 1910 и 1912 г. се внасят съответно изменения и допълнения. В чл. 24 и 25 от закона, както и в неговите изменения през годините е постановено, че предоставянето (възлагането) дърводобива от държавните и общински гори се реализира посредством следните процедури: А) **по стопански начин**; Б) **чрез търг**; В) **чрез концесия**; Г) **по тарифна такса на корен**.

Законът за горите от 1904 г. регламентира пакет от търговски процедури, чрез които да се отдава ползването на дървесина от българските гори. Тези търговски процедури се прилагат до средата на века, когато настъпва цялостна промяна в обществено-политическата система и коренно се променя държавното устройство. В продължение на почти половин век националното стопанство е организирано на принципа на централно-плановата икономика, където търсенето, предлагането и цените са величини обект на държавно регулиране и планиране, а собствеността е изцяло държавна. В този етап от нашата история добива и пласмента на дървесина се осъществява изключително и само по непазарни принципи, поради което този етап от развитието на търговията с дървесина приемаме за "ледников" период относно наличието и развитието на пазарни отношения между стопанските субекти (не се прилагат търговски процедури при добива на дървесина от българските гори). За сметка на това посочения период се характеризира с най-силно развитие на горския фонд, поради особената държавна протекция на горите.

Най-новия етап в нашата история датира своето начало от последното десетилетие на XX век, когато в страната започна процес на реформи за преминаване от централно-планова към пазарно ориентирана икономическа система. Реална е констатацията, че реформата в нашата страна все още продължава, не са окончателно завършени и реформите в горския сектор – реституция на горите и земите от горския фонд, приватизация, създаването на организиран пазар на дървесина, формирането на легитимни частни пазарни субекти в отрасъла и т.н. Много от поставените задачи в началото на реформата вече са изпълнени, завършен е процеса на реституция на горите, процеса на раздържавяване и конституиране на частни пазарни субекти в отрасъла и т.н. За съжаление почти през всичките 15 години на реформите у нас, нормативната база постоянно се променяше, създаваха се все нови и нови

правила и процедури, които по-често объркваха пазарните субекти, вместо да улеснят тяхната работа. За годините на реформи към традиционно утвърдените търговски процедури за отдаване на дърводобива от държавните и общински гори се прибавиха още две – **конкурс** и **преговори с потенциален ползвател**.

Като обобщение от краткия аналитичен обзор на горското стопанство в България можем да заключим, че през годините от Освобождението до наши дни за отдаване добива на дървесина от държавните и общински гори се използва следния пакет търговски процедури: *търг, такса по тарифи, по стопански начин, концесия, по тарифна такса на корен, конкурс, преговори с потенциален ползвател, чрез възлагане на добива и продажба на добитата дървесина от склад.*

Откритите процедури на договаряне в търговията с дървесина

Особен интерес представляват откритите процедури на договаряне, тъй като те за първи път получават официално обществено признание в нашата практика в качеството си на открити процедури, чрез нормативната уредба в Закона за обществените поръчки (ЗОП), обнародван в края на април 2002 г.⁸ След влизането в сила на ЗОП през 2002 г. откритата процедура на договаряне получи голямо приложение като борсова сделка, но на стоковите борси започна да се търгува много голям асортимент от разнообразни стоки, които в преобладаващата си част бяха неборсови по характер. С поредните промени на ЗОП⁹ от 2004 г. се отиде в другата крайност – силно се ограничи номенклатурата на позволените борсови стоки за сключване на сделки по ЗОП на борсите. Отпадна и дървесината като стока с която може да се осъществяват открити процедури на договаряне на стокова борса, съгласно ЗОП. В следствие на това сделките с дървесина на Софийска стокова борса АД от престижното трето място измежду най-търгуваните борсови стоки през 2003 г., отидоха на пето място през 2004 г.¹⁰ Логиката подсказва, че трябва да се спре отклонението на нормативното "махало" в такива широки амплитуди и да престанем да се хвърляме от крайност в крайност. Наложително е да се утвърди нов списък на позволените за търгуване стоки чрез открита процедура на договаряне на стоковата борса, който да включва традиционните, общопризнати борсови стоки. Само по този начин откритата процедура на договаряне по ЗОП, реализирана

⁸Вж. Държавен вестник бр.43 от 26.04.2002 г., с.1-8.

⁹Новата редакция на ЗОП бе приета от Народното събрание през април 2004 г.(ДВ., бр.28/6.04.2004), но влезе в сила от 1.10.2004 г.

¹⁰ Виж Годишния отчет за работата на ССБ АД за 2004 г., стр. 5.

като борсова сделка ще заеме полагащото ѝ се място в арсенала на откритите процедури.

Изводи и заключение

Както е видно от историческата справка болшинството открити търговски процедури традиционно се използват при търговията с дървесина. Отчитайки факта, че посредством откритите търговски процедури се осигурява възможно най-голяма прозрачност на търговското договаряне, става ясно че само по този начин ще се преодолеят корупция, незаконна сеч и различни други форми на злоупотреби и заобикалене на законовите регламенти в областта на дърводобива. За съжаление нарастването на "прозрачността" в бизнеса е съпроводено със съответното забавяне на търговските процедури. Това е цената на демокрацията – тя е справедлива, но е бавна. Единствената открита процедура съчетаваща прозрачността с бързината е борсовата сделка. Поради тази причина откритата процедура на договаряне, реализирана посредством борсова сделка на лицензирана стокова борса си остава не само най-ефикасната и най-ефективна, но и най-прозрачната процедура позната на човечеството досега, и тя трябва да заеме полагащото ѝ се място в модерния бизнес на съвременна България..

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Елазаров С., Маркова Б., Миленков Х. Организиран пазари (II-ро доп. и прераб. изд-е), С., "СИЕЛА", 2004 г.
2. Елазаров С., Миленков Х., Симов В. Стокови борси (III-то прераб. и доп. изд-е).-С., Унив. Издателство "Стопанство" 2003 г.
3. Елазаров С. Същност и проблеми на организираните пазари.-сп. "Управление и устойчиво развитие" на Лесотехническият университет, бр.1-2 от 2001 г.
4. Закон за изменение и допълнение на Закона за обществените поръчки.- Дв бр.43/26.04.2002 г.
5. Каракашева Л., Маркова Б. Фирмен външнотърговски бизнес.-С., ИК"Призма", 1996 г.
6. Закон за горите, утвърден от Народното събрание на 28.12.1883 г.
7. Държавен вестник бр.43 от 26.04.2002 г.
8. Закон за обществените поръчки, ДВ., бр.28/6.04.2004 г.
9. Виж Годишния отчет за работата на ССБ АД за 2004 г.